

توکلی، اسدالله، ۱۳۵۰ -

مصلحت در فقه شیعه و سنی / اسدالله توکلی؛ قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۴، ۴۰۰ ص. (مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام؛ ۴۴۱: فقه؛ ۵).

ISBN: 964-411-070-6 ریال: ۲۸۰۰۰

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ۴۰۰-۳۸۲؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. مصالح عمومی (فقه). ۲. تساؤل دینی (فقه). ۳. فقه تطبیقی. الف. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، مرکز انتشارات. ب. عنوان.

۲۹۷/۳۱

BP ۱۶۱/۷/ت ۹م ۶

۱۶۷۷۶-۸۴م

کتابخانه ملی ایران

مصلحت

در قضاة شیعه و سنی

اسدالله لؤلؤ

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس سره

۱۳۸۴

۲۴۱

شماره ریف

فقہ ۵۰

شماره موضوعی

۱۳۸۴-۱۵

■ مصلحت در فقه شیعه و سنّی

- مؤلف: اسدالله توکلی
- ناشر: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، پاییز ۱۳۸۴
- چاپ: ظهور
- شمارگان: ۱۵۰۰
- قیمت: ۲۸۰۰ تومان

○ دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۲۸

○ تلفن و نمابر: ۷۷۳۳۳۲۶-۲۵۱

○ شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منبری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۴

○ تلفن و نمابر: ۴۴۳-۴۴۱۰-۳۱

○ شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

○ تلفن: ۲۹۳۳۳۲۸-۲۵۱ داخلی: ۶۲۹

شابک ۶-۷۰-۴۱۱۰-۹۶۴

کلمه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۳	اهداء .....
۱۳	مقدمه .....
	فصل اول: بررسی مصلحت در لغت
۲۱	بررسی واژه مصلحت از دیدگاه لغویین .....
۲۴	نقد و بررسی .....
۲۸	بررسی واژه مصلحت در قرآن و روایات .....
۳۳	خلاصه و نتیجه گیری .....
	فصل دوم: تبیین واژه‌های همسو با مصلحت
۳۵	۱. حسن و قبح .....
۳۶	رابطه حسن و قبح با مصلحت و مفسده .....
۳۶	۲. حکمت .....
۳۸	۳. علت و سبب .....
۴۰	تفاوت علت و سبب .....
۴۲	تفاوت حکمت و علت و مصلحت .....
۴۵	۴. فلسفه .....
۴۶	۵. مقصد و غایت .....
	فصل سوم: تبیین واژه‌های فقه و شریعت
۴۹	فقه .....
۵۲	شریعت .....
۵۳	فرق بین دین و شریعت .....
۵۴	فرق فقه و شریعت .....
	فصل چهارم: مصلحت در عرف متکلمین
۵۷	مصلحت در عرف متکلمین .....
۵۷	حسن و قبح ذاتی .....
۵۸	عدل الهی .....
۵۹	تعلیل .....
۶۱	رابطه مصلحت و مفسده یا حکم شرعی .....

۶۴	نقد و بررسی نظریه اول
۶۶	بررسی نظریه دوم
۷۱	بررسی نظریه سوم
۷۲	تحقیق در مسأله

فصل پنجم: مصلحت در عرف فقهاء

۷۹	۱- تعریف مصلحت از دیدگاه فقهای اهل سنت
۷۹	الف) تعریف مصلحت به فعل و انجام کاری که منجر به حفظ مقصود شارع شود
۷۹	تعریف غزالی و زرکشی و شوکانی
۸۱	تعریف طوفی
۸۱	ب) تعریف مصلحت به وصف فعل
۸۲	ج) تعریف مصلحت به منفعت و لذت
۸۲	تعریف بوٹی و رازی و ریسنوی
۸۳	د) تعریف مصلحت به هماهنگی و ملائمت با فطرت
۸۴	نقد و بررسی
۸۴	نقد و بررسی تعریف طوفی
۸۴	نقد و بررسی تعریف غزالی
۸۵	نقد و بررسی تعریف ابن عاشور
۸۶	نقد و بررسی تعریف مصلحت به منفعت و لذت
۸۹	نقد و بررسی تعریف مصلحت، به ملائمت و هماهنگی با فطرت
۹۰	۲- تعریف مصلحت از دیدگاه فقهای شیعه
۹۱	تحقیق در تعریف مصلحت

فصل ششم: تقسیمات مصلحت

۹۳	۱- تقسیم مصلحت به لحاظ دلیل اعتبار
۹۵	۲- تقسیم مصلحت به لحاظ اهمیت و قوت ذاتی
۹۶	دیدگاه شهید اول
۹۷	دیدگاه خوینی
۹۸	دیدگاه غزالی
۹۹	دیدگاه شاطبی
۱۰۰	دیدگاه ابن عاشور و بوٹی
۱۰۳	نمونه‌هایی از مصالح ضروریه
۱۰۳	نمونه‌هایی از مصالح مورد نیاز
۱۰۴	نمونه‌هایی از مصالح تحسینی
۱۰۵	اقسام تحسینیات

۱۰۶	نسبت بین ضروریات و الزام
۱۰۶	مصالح مکمل دیگر
۱۰۸	مثالی برای مصالح تکمیلی
۱۰۸	۳- تقسیم مصلحت به لحاظ گستره موضوع
۱۱۱	۴- تقسیم مصلحت به لحاظ انتظار تحقق
۱۱۲	۵- تقسیم مصلحت به لحاظ ثبات و تغییر
۱۱۲	نقد حامد حسان
۱۱۵	نقد و بررسی
۱۱۸	ادله وجود مصالح متغیر
۱۱۸	الف) دلالت آیات
۱۲۱	ب - دلالت روایات
۱۲۲	ج - نیازها و احتیاجات متغیر
۱۲۳	۶- تقسیم مصلحت به لحاظ اصالت و تبعیت
۱۲۵	نقد و بررسی
۱۲۷	۷- تقسیم مصلحت به لحاظ ظرف تحقق
۱۲۸	کلام بوطی
۱۲۹	۸- تقسیم مصلحت بلحاظ تعیین و تخییر و اضطرار
	فصل هفتم: تراحم مصالح
۱۳۳	الف. تقدیم مصلحت اهم بر مهم و تخییر بین دو مصلحت مساوی
۱۳۶	بیان مظفر در تقدیم محتمل الاهیة
۱۳۷	ب - ضابطه تشخیص مصلحت اهم (مرجحات تراحم مصالح)
۱۳۸	۱- ضابطه ترتیب مصالح پنجگانه
۱۳۹	استدلال بر ترتیب مصالح پنجگانه
۱۴۱	۲- تراحم بین مصالح ضروری، مورد نیاز، و تحسینی و مکملات آنها
۱۴۴	۳- تقدیم مصلحت عام بر مصلحت خاص
۱۴۶	۴- تقدیم مصلحت بدون بدل بر مصلحت دارای بدل
۱۴۶	۵- تقدیم مصلحت مضیق و فوری بر مصلحت موسع
۱۴۷	۶- تقدیم مصلحت اصلی بر تبعی
۱۴۸	مواردی از کاربرد قواعد تراحم مصالح
۱۴۸	تقیه
۱۴۹	ولایت از طرف ظالم
۱۵۱	غیبت
۱۵۲	امر به معروف و نهی از منکر

۱۵۴	نقد و بررسی کلام مشهور.....
۱۶۱	مقدمه.....
	فصل اول: دیدگاه‌های مختلف در اعتبار مصلحت از جهت منبع بودن
۱۶۳	۱- دیدگاه قائلین به اعتبار مصلحت در سطح محدود.....
۱۶۴	۲- دیدگاه قائلین به اعتبار مصلحت در سطح وسیع.....
۱۶۵	ادله طوفی بر تقدیم مصلحت.....
۱۶۶	نقد و بررسی کلام طوفی.....
۱۶۷	۳- دیدگاه قائلین به اعتبار مصلحت در سطح معتدل.....
۱۶۸	۴- دیدگاه منکرین اعتبار مصلحت.....
	فصل دوم: ادله مراعات مصلحت
۱۶۹	۱- مصلحت امری فطری و اصل عقلی و عقلایی است.....
۱۷۰	۲- دلالت آیات قرآن بر رعایت مصالح.....
۱۷۴	۳- دلالت روایات بر رعایت مصالح.....
۱۷۵	۴- اجماع.....
	فصل سوم: ضوابط بکارگیری مصلحت
۱۸۰	هماهنگی بین نظریات.....
	فصل چهارم: مقاصد شریعت
۱۸۵	پیشینه تاریخی طرح مصالح پنجگانه.....
۱۸۸	نقد و بررسی و تحقیق در مسأله.....
۱۸۸	مقصد نهایی و مقاصد متوسط.....
۱۹۰	جایگاه مصالح ضروری.....
۱۹۳	تشکیل حکومت اسلامی از مقاصد شریعت است.....
۱۹۵	حفظ وحدت و اتحاد از مقاصد شریعت است.....
۱۹۷	تفویض هر کدام از مقاصد شریعت مفسده است.....
۱۹۷	۱- تفویض دین مفسده است.....
۱۹۸	۲- قتل نفس مفسده است.....
۱۹۹	۳- اختلال در نسل مفسده است.....
۱۹۹	۴- اختلال در امنیت مالی و اقتصادی مفسده است.....
۲۰۱	۵- خلل و منقصد در عقل مفسده است.....
۲۰۱	خلاصه و نتیجه‌گیری.....
	فصل پنجم: استصلاح
۲۰۴	مصالح مرسله.....
۲۰۴	تعریف مصالح مرسله.....

۲۰۶	..... مقصود از قید ارسال
۲۰۹	..... پیشینه تاریخی طرح مصالح مرسله در فقه اهل سنت
۲۱۰	..... قلمرو مصالح مرسله
۲۱۰	..... دلیل اعتبار مصلحت در معاملات و عدم اعتبار آن در عبادات
۲۱۳	..... دیدگاهها در اعتبار و عدم اعتبار مصالح مرسله
۲۱۵	..... ادله قائلین به اعتبار مصالح مرسله
۲۱۵	..... دلیل اول: تمسک به عقل
۲۱۷	..... دلیل دوم: سیره صحابه
۲۱۹	..... دلیل سوم: سنت
۲۲۰	..... نقد و بررسی ادله قائلین به اعتبار مصالح مرسله
۲۲۰	..... نقد تقریب اول و سوم دلیل عقلی
۲۳۰	..... نقد تقریب دوم دلیل عقل
۲۳۳	..... ادله جامعیت شریعت
۲۳۵	..... نقد دلیل سیره صحابه
۲۳۷	..... جواب از تمسک به دلیل سنت
۲۳۸	..... ادله منکرین اعتبار مصالح مرسله
۲۳۹	..... ادله ظاهریه بر عدم اعتبار مصالح مرسله
۲۴۳	..... ادله شافعیه بر عدم اعتبار مصالح مرسله
۲۴۴	..... ادله شیعه امامیه بر عدم اعتبار مصالح مرسله
۲۴۸	..... علت اساسی گرایش اهل سنت به اجتهاد به رأی فصل ششم: استحسان
۲۵۳	..... دیدگاههای اهل سنت پیرامون تعریف استحسان
۲۵۳	..... تعریف اول (تعریف منسوب به کرخی)
۲۵۵	..... اقسام استحسان
۲۵۸	..... نتیجه گیری
۲۵۹	..... تعریف دوم (تعریف مالک)
۲۶۲	..... تعریف سوم
۲۶۳	..... تعریف چهارم
۲۶۴	..... ادله قائلین به اعتبار استحسان
۲۶۴	..... دلیل اول: کتاب
۲۶۵	..... نقد و بررسی
۲۶۶	..... دلیل دوم: سنت
۲۶۷	..... نقد و بررسی

۲۶۷	..... دلیل سوم: اجماع
۲۶۷	..... ادله منکرین اعتبار استحسان
	..... فصل هفتم: سد ذرایع
۲۷۲	..... تعریف و تحریر محل نزاع سد ذرایع
۲۷۵	..... دیدگاهها در اعتبار و عدم اعتبار سد ذرایع
۲۷۵	..... ادله قائلین به اعتبار سد ذرایع
۲۷۵	..... (أ) استدلال به کتاب
۲۷۷	..... (ب) استدلال به سنت
۲۷۸	..... نقد و بررسی
	..... فصل هشتم: قیاس
۲۸۱	..... تعریف قیاس
۲۸۳	..... ارکان قیاس
۲۸۳	..... تفاوت قیاس و مصلحت مرسله
۲۸۷	..... دیدگاههای مختلف در مورد قیاس
۲۸۷	..... ادله قائلین به اعتبار قیاس و نقد و بررسی آنها
۲۸۹	..... ادله منکرین اعتبار قیاس
۲۹۴	..... خلاصه و نتیجه گیری
	..... فصل اول: مصلحت در سیرة مصومین <small>علیهم السلام</small>
۳۰۱	..... مواردی از توجه به مصلحت در عصر نبوت و امامت
	..... فصل دوم: جایگاه مصلحت در فقه شیعه
۳۱۴	..... ۱- موارد جزئی و متفرقه جایگاه مصلحت در فقه شیعه
۳۱۵	..... ۲- مصالح پنجگانه
۳۱۶	..... ۳- قاعده اهم و مهم
۳۱۷	..... ۴- حفظ نظام
۳۲۰	..... ۵- ولایت
۳۲۱	..... نقش مصلحت در ولایت بر محجورین
	..... فصل سوم: نقش مصلحت در صدور احکام حکومتی
۳۳۰	..... تعریف حکم حکومتی
۳۳۲	..... نمونه‌هایی از احکام حکومتی مبتنی بر مصلحت
۳۳۶	..... سنخ احکام حکومتی مبتنی بر مصلحت
۳۳۶	..... تعریف حکم اولی و ثانوی
۳۳۷	..... حکم حکومتی نه از سنخ حکم اولی است و نه ثانوی
۳۳۹	..... بررسی دیدگاه اول

۳۴۱	..... بررسی دیدگاه دوم
۳۴۱	..... بررسی دیدگاه سوم
۳۴۲	..... مشروعیت حکم حکومتی مبتنی بر مصلحت
۳۴۳	..... ۱. ولایت و حاکمیت اصلی فطری و عقلی است
۳۴۴	..... ۲. استدلال به قرآن کریم
۳۴۴	..... الف - آیه اطاعت
۳۵۳	..... ب - آیه اولویت
۳۵۷	..... مرجع تشخیص مصلحت
۳۶۲	..... جایگاه مشورت در تشخیص مصلحت
۳۶۴	..... مجمع تشخیص مصلحت نظام
۳۶۸	..... حوزه مصلحت اندیشی حاکم اسلامی
	فصل چهارم: تفاوت مصلحت در فقه شیعه و اهل سنت
۳۸۰	..... چکیده
۳۸۱	..... پیشنهادات
۳۸۳	..... فهرست منابع

تقدیم به مصلح و مجدد قرن اخیر، خمینی کبیر رحمته الله علیه که مصلحت جو شیده از متن شریعت را با ژرف نگری فقیهانه، نهادینه کرد و با تدبیری عالمانه، حضور آن را در صحنه اجتماع عینیت بخشید و همچنین تقدیم به شهیدان راه فضیلت و حقیقت که در راه حفظ مصالح نظام اسلامی، جان خویش را در کف اخلاص نهاده، مصلحت خویش را در جانفشانی در راه جانان دیدند.

مقدمه

دین مبین اسلام، دینی جامع و حاوی معارف عمیق و قوانین دقیق است که در دو عرصه نظر و عمل، از سوی خداوند سبحان بر قلب مبارک پیامبر، جهت هدایت بشر نازل شده است. دینی منطبق بر فطرت انسان است، و معارفی را در بردارد که پاسخگوی نیازهای حقیقی بشر در دو حوزه افکار و رفتارهای فردی و حوزه سیاستگذاریها و عملکردهای اجتماعی و تمییز دهنده بین این نیازها از نیازهای کاذب در آن دو عرصه مذکور است.

از طرف دیگر، شاهد تغییرات گسترده در عرصه جهانی در حوزههای گوناگون اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی هستیم که با توجه به جامعیت دین، همه چشمها به چگونگی حضور دین و پاسخگویی آن به انبوه سؤالات در حوزههای مذکور، دوخته شده است؛ بنابراین، مسأله‌ای که اندیشه اندیشه‌وران و انگیزه آنان را متوجه آن کرده تا حول آن محور قلم‌فرسایی

کنند، نحوه پاسخگویی دین به ویژه بخش عملی آن به نام فقه، در مواجهه با چالش‌ها و حل معضلات اجتماعی در ابعاد گوناگون آن است. بدون تردید، یکی از عناصری که اسلام برای پاسخگویی به این نیازها در نظر گرفته و جوشیده از متن دین است، عنصر مصلحت است که در گشایش اجتهادی پویا برای گشودن گره‌های اجتماعی در ابعاد گوناگون آن، بر اساس موازین استنباط، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد؛ همان‌طور که در رفتارهای فردی در گستره مادیات و معنویات مورد توجه قرار می‌گیرد؛ زیرا هر انسانی بر اساس عقل و فطرت، با توجه به علت غایی به ظهور رفتاری اقدام می‌کند که در آن مصالح فردی و اجتماعی و خانوادگی همچنین مادی و معنوی لحاظ شده باشد و آن‌گاه که با تزامم مصالح روبه‌رو می‌شود، به مصلحتی که اهمیت بیشتری دارد، رو می‌آورد و مصلحت کمتر را فدای آن می‌کند.

اهمیت مصلحت در چاره‌اندیشی برای حل معضلات اجتماعی بشر در ابعاد گوناگونش، در نظام ولایی و حکومت دینی دوچندان است؛ زیرا حکومت اسلامی، مسؤول پاسخگویی به نیازهای زمان و مکان با توجه به متغیرات و مقتضیات زمان و مکان از طریق ارجاع متغیرات متشابه به ثابتات محکم دین است.

با توجه به این مطالب، عنصر "مصلحت" هم نزد فقیهان اهل سنت و هم نزد فقیهان شیعه به ویژه پس از انقلاب اسلامی مورد توجه قرار گرفته است؛ البته فقیهان اهل سنت از دیر باز به بحث درباره مصلحت پرداخته، و کتاب‌های گوناگونی را تدوین کرده‌اند؛ اما فقیهان شیعه در لابه‌لای مباحث فقهی خود بدان پرداخته‌اند و پس از انقلاب اسلامی ایران، به عنصر مصلحت، اهمیت بیشتری داده شده است.

مسأله‌ای که در این کتاب در صدد پاسخگویی به آن هستیم، نحوه مواجهه و به کارگیری مصلحت در فقه فریقین است که با چه دیدی و از چه منظری به طرح عنصر مصلحت پرداخته‌اند و این که آیا تفاوتی بین گفتن مصلحت در فقه شیعه با گفتن مصلحت در فقه اهل سنت وجود دارد یا خیر و در صورت تفاوت، امتیاز مصلحت در فقه فریقین در چیست، و به دنبال طرح این مباحث، سؤالات دیگری مطرح می‌شوند که عبارتند از:

- ماهیت و مفهوم مصلحت چیست؟
- آیا به کارگیری عنصر مصلحت با ضابطه است، و در صورت انضباط، آن ضوابط چیست؟
- در صورت تراحم مصالح، حل تراحم به چیست؟
- مرجع تشخیص مصلحت کیست؟
- فرق بین مصلحت نظام و مصلحتی که در احکام اولیه وجود دارد، در چیست؟
- مشروعیت حکم حکومتی مبتنی بر مصلحت در چیست؟
- جایگاه مجمع تشخیص مصلحت نظام کجا است؟

آثار نگاشته شده از سوی اهل سنت، در زمینه مصلحت متعدد است و در قالب‌های گوناگون استصلاح و استحسان و قیاس به آن پرداخته‌اند، و در هر یک از قالب‌ها، کتاب‌های بسیاری را تدوین کرده‌اند؛ اما از سوی عالمان شیعه مطالبی محدود، آن هم در لابه‌لای کتاب‌های فقهی به چشم می‌خورد و پس از انقلاب، آثاری در حد مقاله و سخنرانی وجود دارد و اگر هم کتابی در باب مصلحت نگاشته شده باشد، بسیار اندک و محدود است.

در زمینه مباحث تطبیقی بین مصلحت از دیدگاه فریقین، این کمبود و

محدودیت اثر، محسوس تر است. نگارنده در این زمینه به جز چند جزوه و مقاله، اثری نیافته؛ بنابراین، بحث در این زمینه و پر کردن این خلا ضرورت دارد تا روشن شود که دین می‌تواند به نیازها در همه عرصه‌ها پاسخ گوید و در صورت تنقیح دقیق مطالب، دغدغه‌های سنت‌گرایان را که مبدا به بهای توجه به مصالح عینی، در احکام انحراف پدید آید، و از سوی دیگر دغدغه واقع‌بینان و مجریان را که مبدا به بهانه حفظ آرای ظاهری فقهی، دین از تطبیق موفق بازماند، مرتفع خواهد ساخت.

چون کتاب حاضر، فقهی است، روش خاص خود، یعنی روش کتابخانه‌ای را دارد که با جمع‌آوری منابع گوناگون در این زمینه و مراجعه به آن‌ها به تحقیق و پژوهش پرداخته می‌شود. در این کتاب کوشیده شده به منابع دست اول مراجعه شود و در مواردی از منابع دست دوم و مقالات نیز به گردآوری اطلاعات پرداخته شده است.

در کتاب حاضر، در صدد بررسی مصلحت در فقه فریقین هستیم و اصطلاحات دیگر مصلحت، مثل مباحث کلامی در این زمینه مورد نظر نیست و اگر هم پرداخته شده، استطرادی و از باب روشن شدن مبحث مصلحت در فقه است، و نیز در محدوده برداشت متفکران مسلمان از مصلحت است؛ بنابراین، مصلحت در تفکر غربی و برداشت متفکران غیر مسلمان از آن، مورد نظر نیست.

منظور از «بررسی تطبیقی مصلحت در فقه شیعه و اهل سنت» طرح و تبیین مصلحت در فقه اهل سنت و طرح و تبیین آن در فقه شیعه و سپس مقایسه و بیان امتیاز مصلحت در فقه فریقین است و مقصود از مصلحت، خیر و فایده یا دفع مفسده‌ای است که خوب است انسان به آن برسد؛ بنابراین، مصلحت اعم از

"تحصیل فایده" و "دفع مفسده" است.

"فقه" نیز اصطلاح خاص آن (مسائل مدوّنه که ناظر به احکام فرعی و عملی اسلام است) منظور است که همین اصطلاح، رواج دارد.

منظور از اهل سنت، مجموعه چهار فرقه شافعی، مالکی، حنفی و حنبلی است. از شیعه نیز، شیعه امامیه اثناعشریه مقصود است و فرقه‌های دیگر شیعه، مثل زنده، اسماعیلیه و ... منظور نیست.

در این کتاب، ابتدا مباحثی تحت عنوان: "کلیات" می‌آید که در زیر مجموعه آن، فصولی بدین ترتیب طرح می‌شود:

- بررسی مصلحت در لغت؛

- مصلحت در عرف متکلمان و فقیهان؛

- تبیین واژه‌های همسو با مصلحت؛

- تبیین واژه‌های فقه و شریعت؛

- تقسیمات مصالح؛

- تراجم مصالح.

در بخش دوم "مصلحت از دیدگاه اهل سنت" مطرح، و ابتدا خود مصلحت

در سه فصل بررسی می‌شود که عبارت است از:

- فصل اول "دیدگاه‌های گوناگون در اعتبار مصلحت از جهت منبع بودن"؛

- فصل دوم "ادله مراعات مصلحت"؛

- فصل سوم "ضوابط به کارگیری مصلحت".

در ادامه، بحثی تحت عنوان "مقاصد شریعت" مطرح خواهد شد که در

فصل چهارم بدان خواهیم پرداخت.

پس از این چهار فصل، قالب‌هایی که اهل سنت، تحت آن‌ها از مصلحت سخن رانده‌اند، در چهار فصل بررسی می‌شود که فصل پنجم تا هشتم را به خود اختصاص داده است. آن‌ها نیز عبارتند از:

- فصل پنجم "استصلاح"

- فصل ششم "استحسان"

- فصل هفتم "سد ذرایع"

- فصل هشتم "قیاس"

در هر فصل، بعد از تعریف هر یک از قالب‌ها، ادله قائلان و ادله منکران، بحث و بررسی و احیاناً در آن‌ها مناقشه می‌شود. در بخش پایانی "مصلحت از دیدگاه شیعه" را مطرح می‌کنیم که این بخش نیز فصولی را به خود اختصاص داده است.

با توجه به این که یکی از منابع فقه شیعه، کلام و سیره معصومان علیهم‌السلام است، فصل اول را به "مصلحت در سیره معصومان علیهم‌السلام" اختصاص داده‌ایم. در فصل دوم به "جایگاه مصلحت در فقه شیعه" پرداخته‌ایم و چون در یکی از جاهای مطرح در فقه شیعه که عنصر مصلحت نقش کلیدی دارد، "حکم حاکم یا احکام حکومتی او است"، در فصل سوم به "نقش مصلحت در صدور احکام حکومتی" اشاره، و در فصل چهارم که فصل پایانی این بخش به شمار می‌رود، به "تفاوت مصلحت در فقه شیعه و اهل سنت" اشاره کرده‌ایم.